

Kora újkori jogszolgáltatásunkról átfogó elemzés még nem készült. Ennek elvégzését nehezíti, hogy a középkori Magyarország területe Buda elfoglalása után három államhoz tartozott, és így jogfejlődésünk egysége másfél évszázadra megszakadt. Kétségtelen, hogy a királyi országrészen, a pozsonyi országgyűléseken követték leginkább az előző századok a középkori magyar jog fejlődését, és követelték meg a jogszolgáltatás hagyományos formáit. Erdélyben a jogfejlődés és a jogszolgáltatás, bár többé-kevésbé az egységes magyar jogrendszer alapján bővült, attól több területen szükségszerűen eltért. A hódoltság alatti városok és mezővárosok pedig különleges utat kényszerültek bejárni.¹

E rövid feldolgozás érthetően nem vállalkozhat e terület egészének felvázolására, hanem csak egy tájegységen belül próbálkozhat a sajátosságok létének igazolására és a kialakult formák rögzítésére. Ehhez egy olyan tájegységet volt célszerű kiválasztani, amelyen belül elegendő írott forrás áll rendelkezésünkre. A Duna-Tisza közén a Homokhátság az egyik legmarkánsabb tájegység. Ennek északi részén található Cegléd, Körös és Kecskemét. Körös (Nagykörös) és főként Kecskemét máig olyan bőséges levéltári anyagot őrzött meg, hogy elemzésük révén alaposabban áttekinthetjük, mely testületek végezték e tájegység mezővárosainak – és részben falvainak – jogszolgáltatását. Egy ilyen vázlat jelentőségét akkor tudjuk felmérni, ha figyelembe vesszük, hogy még Szeged monográfusa is azt volt kénytelen megállapítani: „A városi magisztrátus működéséről azon túlmenően, hogy szorgalmasan küldözgette az adót és azzal együtt

az elmaradhatatlan panaszleveleket, valamint, hogy az adta bérbe a közösség nevében és annak hasznára a város pusztáit, vajmi kevés érdemlegeset tudunk mondani. A tanács minden alkalmat felhasznált annak kinyilatkoztatására, hogy – jóllehet a török területén fekszik – a város nem alattvalója, hanem tagja a »nemes országnak« és a »nemes vármegyének«.² Hódmezővásárhelyről, Kiskunhalasról és a többi jáász-kun mezővárosról még kevesebbet tudunk. Ezek ismeretében pedig bizonyos kereteken belül akár az egész hódoltságra joggal vonhatunk le következtetéseket.

A rendkívül ambiciózus Szulejmán szultán nagy terveket szőtt Európa középső részének hódoltatása révén. Éppen ezért Buda elfoglalása után az oszmán állam a szokásos eltökéltséggel és nagy rutinnal kezdte létrehozni az újonnan hódoltatott területen a korábbi évszázadokban többszörösen kipróbált katonai és közigazgatási szervezetét. Vizsgálódásunk középpontjában álló három város a budai *vilajet* ugyancsak Buda székhelyű *szandzsájkja*-

Iványosi-Szabó Tibor

A jogszolgáltatás testületei a hódoltsági mezővárosokban

ba került. E megyényi nagyságú közigazgatási egységen belül hat *nahijét* alakítottak ki. A *szandzsák* keleti részén egyiknek Kecskemét lett a központja. Így még inkább feltűnő, hogy Körös már 1546-ban, Cegléd pedig 1559-ben lett *hász* város, került a központi adóztatás hatáskörébe, míg Kecskemét csak 1570-ben tudta elérni, hogy a török kincstárnak adózzon.³

Érdemes utalni arra is, hogy a hat *nahije* központja közül csak itt és Ráckeve-nem tartózkodott katonai egység. Így e két igazgatási központtá váló mezővárosban az idegen hatalmat képviselő legjelentősebb tényező a *kádi* lett. Az oszmán hatalomban megszokott módon e tisztségen

belül is gyakorta változtak a kinevezett személyek. Mivel a moszlim államot az iszlám vallásjog alapján irányították, a mindenkori kádi feladatköre igen széles volt. Ő valójában – a végrehajtás szintjén – a vallásjog őre volt, ezért kulcs szerepe lett az igazgatásban, a sokféle szolgáltatás behajtásában, a hadsereg különféle jellegű támogatásában és mindenekelőtt a jogszolgáltatásban.

Kecskeméten csak 1597-ig tartózkodott ezzel a feladattal megbízott török tisztviselő. Működésének sem tárgyi, sem pedig személyi feltételeiről nem maradt semmiféle adat. Pedig erről biztosan gondoskodtak, mivel hatásköre nemcsak a környező településekre, hanem a *nahije* határain túlra is kiterjedt. Kellő hangsúllyal kell kiemelnünk, hogy a török államnak, pontosabban tisztségviselőknek a hódoltságon belül a jogszolgáltatás egyik fontos bevételi forrása volt, mivel a pénzbüntetések kiszabásakor gyakorta nem az elkövetett kihágás vagy vétség súlyából, jellegeből indultak ki, hanem a vádlott vagyoni helyzetéből.

E téma első feldolgozója, Schwáb Mária azt állapította meg, hogy „A török a meghódítás előtti állapotokat semmibe sem vette, hanem teljesen saját törvényei és szokásai alapján rendezkedett be”, majd más helyen pedig azt állította, hogy „a XVII. század elején a török visszaállította a városok önálló helyhatóságát”.⁵ Kellő súllyal kell azonban kiemelnünk, hogy bár a török közigazgatás valóban vi-

A beszélő köntös nyomában⁴

szonylag gyorsan kiépült, és a számukra legjelentősebb bevételt biztosító ágazatokban – adóztatás és bíraskodás egyes területei – a hódoltság első szakaszában nagyon hatékonyan működött, de sem ez a szűkebb tájegység, sem (csekély kivételtől eltekintve) a hódoltság egész területe nem került ki a magyar köz- és magánhatalom ellenőrzése alól. A királyi országrész központi közigazgatásának intézkedései arról győznek meg bennünket, hogy a hódítás előtti közigazgatás szinte zavartalanul működött tovább. Az 1550. évi és a későbbi évek királyi adóztatást biztosító *dika*-jegyzékének összeállítása során Pest megyében a falvaknak legalább hét főből álló (a bíró és 6–12 esküdt) küldöttségének vallomása alapján jártak el. Ezt a stabilitást elsődlegesen az országosan már régen megszilárdult feudális magántulajdonnak és a viszonylag fejlett rendiségnek tulajdonították történészeink. Ezt az érvelést további fejlődési előnyök feltárással bővíthetjük: a magyar társadalom szinte egészét átfogó önkormányzatiság különféle szervezeti formái legalább ilyen mértékben gátolták a hódítók berendezkedését. Jól dokumentálható, hogy ezeken a településeken a hódoltság egész első szakaszában a települések évenként megválasztották tisztségviselőiket, és folyamatosan működött a magisztrátusuk. Az pedig több mint figyelemre méltó, hogy ezek a paraszti testületek különösebb bakik nélkül tudták kezdetől fogva követni a másik állam területén működő magyar jogrendszer változásait, sőt még a közigazgatás és a jogszolgáltatás írásbeliségének a formáit is.

Tehát a leghatározottabban meg kell fogalmaznunk, hogy a magyarországi török hódoltság nem tudott olyan eredményes lenni, mint a szomszédos Balkánon, hogy a rendkívüli katonai túlerőben lévő hódítók évtizedeken át nem tudták rákényszeríteni sok más tartományukban kipróbált és eredményesen működtetett hivatali szervezeteiket. A hódoltsági magyar falvak és mezővárosok igazi feljebbvalóságát nem Budán és más *elajet* székhelyén, hanem a királyi magyarországi, illetve az erdélyi kormányzervekben keresték. Földesuraiknak nem a török hűbértokosokat, hanem a tőlük távol élő magyar földesurakat ismerték el még akkor is, ha így gyakorta kétszeresen kellett terheiket leróni. A magyarországi hódoltságnak ezt a sajátosságát történettudományunk fő vonásaiban már feltárta. Az viszont több mint figyelemre méltó, hogy erre már a jogi-politikai viszonyok között tisztábban látó kortársak is felfigyeltek, és találó módon – bár érthetően más szavakkal – megfogalmazták ezt:

„A török országunk egyes részeit ugyan elfoglalta, de inkább csak háta mögött hagyta, mint meghódította. Hiszen saját hivatalait, saját törvényeit behozni nem bírta, s kénytelen eltűrni, hogy azon részek a maguk szervezetében maradjanak, és hogy a maguk alkotmányával éljenek.”⁶

*

Mezővárosaink mindig féltve és joggal őrzött „alkotmánya”, joghatósága és hivatali szervezete már a középkorban kialakult. Az egyes települések élén a bírók, illetve a főbírók álltak. Kecskeméten a város első emberét már a

16. században következetesen főbírónak titulálták beosztott bíró társaival szemben. Joggal feltételezhetjük, hogy a város a főbírói titulushoz a használatára már a magyar közigazgatás zavartalan működése idején, 1526 előtt megkapta az engedélyt. Kétségtelen ugyanis, hogy már a hódoltság kezdetéről fennmaradt legelső oklevelünk szerint (1557) is Ágoston Albert a város főbírója volt, és az esküdtek egy részéből szervezett tanács, valamint a népgyűlés jóváhagyásával hozta meg döntéseit. Az 1564-ben a katolikusok és a protestánsok közötti méltán híressé vált egyezség, „Kecskeméten költ Végh Mihály *feő Bíró házánál*”.⁷ Az utána fennmaradt oklevelek, iratok is következetesen főbíróként emlegetik a város első emberét. 1591-ben a legelső jegyzőkönyv egyik oldalán „Horuat Ágoston *fű bjrosagaban*” hozott határozatokat rögzítettek.⁸ A szomszédos Kőrösön – monográfusuk megállapítása szerint – a hódoltság idején „az összes adózó családfelek jelenlétében szótöbbséggel választották meg évenként az új főbírókat a templomban”.⁹ Ceglédről csak a későbbi évtizedekből maradt megbízható adat.

A bíró, illetve a főbíró leggyakoribb és meghatározó feladata a helyi jogszolgáltatás volt. A lakosság körében felmerült kisebb polgári és büntető ügyekben személyesen ítélkezett. Ezek a döntések legtöbbször a kor szokásainak megfelelően szóbeliek voltak, és a nyilvántartások csak akkor őrizték meg, ha ennek pénzügyi kihatása is lett.¹⁰ A polgári perekben belül az örökösödési, vagyongosztási viták voltak a leggyakoribbak. Visszatérő fontosabb feladata volt még a végrendeletek hitelesítése, azok végrehajtásának ellenőrzése és az ingatlanok adásvételének dokumentálása.

A magyar alsó szintű közigazgatáson és bíraskodáson belül a városok és mezővárosok legfőbb irányító testülete már a középkor végétől a tanács volt. Tekintettel arra, hogy a bírót évenként választották, a hivatali életben a folyamatoságot valójában az életfogytiglan választott, így komoly tapasztalatot gyűjtő esküdtek jelentették, akik nélkül a bíró, illetve főbíró jelentősebb jogi és közigazgatási ügyekben döntést nem hozott. Eleinte az esküdtek egy-egy csoportja alkotta a bíró mellett működő testületet, az ekkor még alkalmi jellegű tanácsot. Ez a testület már a 15. század eleje óta szervezte az egyes mezővárosok életét. Ez a korai, kezdetleges állapot jelenik meg Zsigmond király 1423-ban kiadott oklevelében, melyben többek között megtiltotta – „*Judici et Juratis, caeterisque Civibus, et universis Hospitibus Oppidi Nostri Kechkememet vocati*” –, hogy Kecskemét, a királyi mezőváros bírója és esküdtsége a későbbiekben a környékbeli kunok fölött illetéktelenül bíraskodjanak. Ha pedig az uralkodó csak azt tiltotta meg, hogy az oltalma alatt álló kiváltságos kunok fölött bíraskodjanak, érthetően saját polgáraik fölött ezt már korábban is joggal tették meg.¹¹ Forrásaink azt jelzik, hogy közel két évszázados fejlődés eredménye lett a mezővárosi tanácsok formális megszerveződése. Ezt a korai formálódást az esküdtek egészével szemben belső tanácsként határozták meg történészeink. Az 1660-as évektől viszont egyre gyakrabban találkozunk ilyen megszervezéssel: „Szentkirályi Pál bíró uram főbíroságában mind az egész becsületes tanács uraim előtt” tettek végzést.¹²

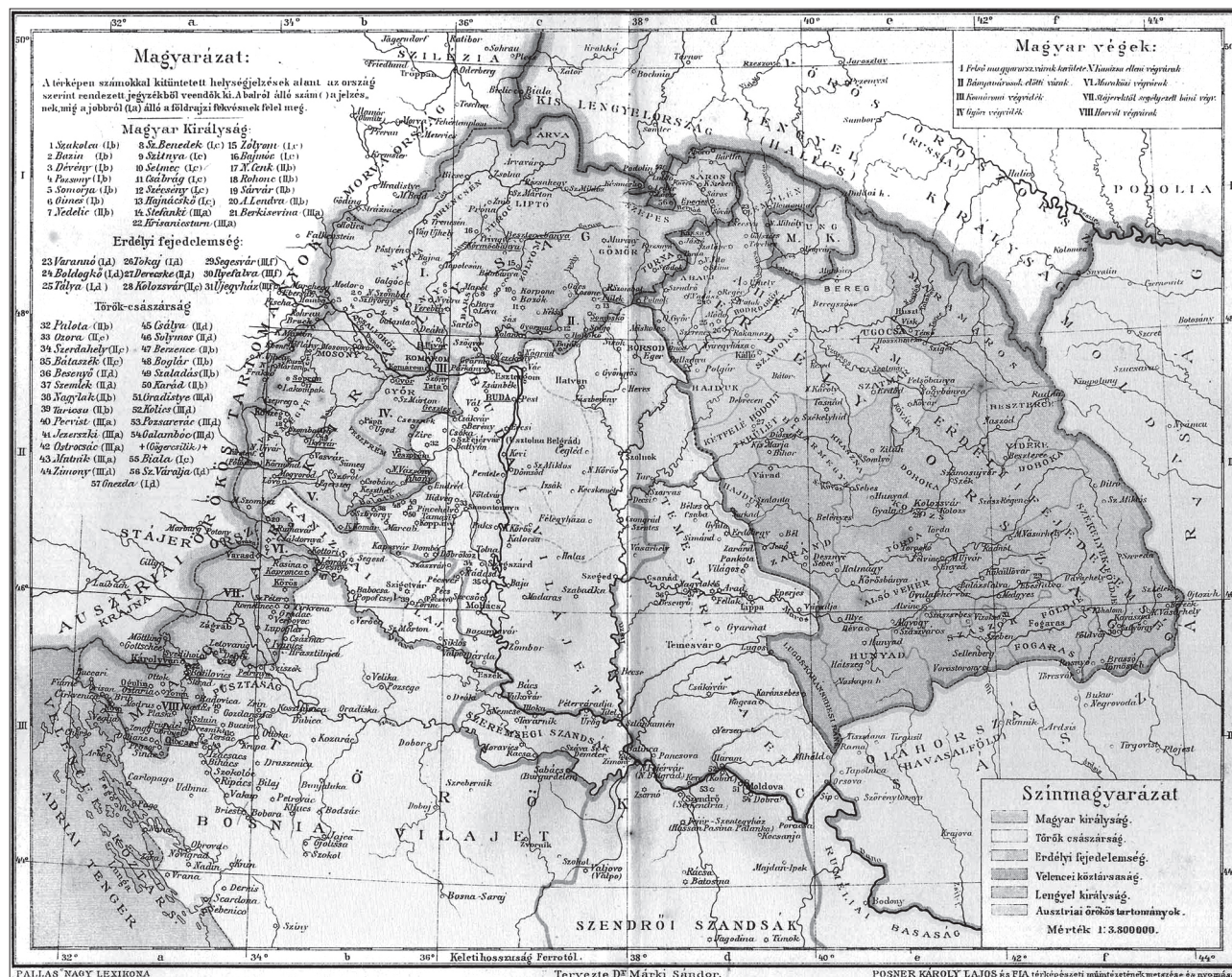
Körösön és Cegléden a hódoltság első szakaszában indult meg a tanács szerveződésének hosszú folyamata. Esetükben csak a 17. századból tudunk adatot idézni e testület működésére, amely a városnak a feudális–rendi keretek között eléggé behatárolt autonómiájának a legfőbb letéteményese lett. Tehát kétségtelen, hogy a mezővárosokban a hódoltság első szakaszában is a tanács minden irányú igazgatási és jogszolgáltatási tevékenységet egyaránt végzett. Erre bizonyság Kecskemét legelső jegyzőkönyvének több bejegyzése. 1592-ben „Karaí Buzgán Mihályon nyert Horváth János Kecskeméti törvénnyel f. 36, den. 50”. Mikor pedig „Szappanos György háza szélén kutatás, de mivel Város akarattya és a Bíró híre nélkül tétette”, a tanács intézkedett vele szemben. Ugyancsak 1592-ből további adataink is tanúsítják, hogy a tanács ezekben az évtizedekben statútumaival beleszólt a gazdasági élet formálásába is. „Cseh András 3 forint bírságra büntetik, hogy kaszásoknak több napszámot adott, mint a város végezte.” Érthetően a választott testület féltékenyen őrködött tekintélyének megőrzésén, és attól sem riadt vissza, hogy 1594-ben Bede Lukácsot, aki a város egyik leggazdagabb cívise volt, megbírságozzák, „mert a bíró pöcsitire sem jelent meg” a tanács előtt.¹³ 1597-től a kádi távozása után pedig minden kétséget

kizáróan a tanácsra hárult az alsófokú bíraskodással és közigazgatással kapcsolatos mindennemű feladat. A 17. században ez a testület rendszeresen ülésezett, és mind a bírói, mind pedig a közigazgatási döntéseiről folyamatosan készítették feljegyzéseket.

Ha megvizsgáljuk a jegyzőkönyvek, illetve a tanácsi ülések elé kerülő ügyek fogalmazványait, azok záradékát, azt tapasztaljuk, hogy az alsófokú bírói döntésekben és a kisebb horderejű közigazgatási határozatok meghozatalában a főbíró és a jegyzőn kívül az esküdtek egy szűkebb csoportja vett részt. Számuk általában 8 és 12 fő között változott. Érdemes megemlíteni, hogy ezekben az évtizedekben munkájukon belül még nem vált határozottan külön a döntéshozatal és annak végrehajtása.

*

Szükségszerűen előfordult viszont, hogy a városi hatóság, vagy annak valamely tagja egy-egy ügyben valamilyen formában érintett volt. Ilyen esetekben érthetően a helyi tanács döntési joga már a középkori gyakorlatban is megszűnt. A részrehajlás nélküli ítélkezés megkövetelte, hogy mind a polgári, mind a büntető ügyekben egy elfogulatlan testület döntsön.

A Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség a török hódoltság idején¹⁴

A Homokhátság északi részén kialakult három mezőváros igazgatása, testületei között már a középkorban többirányú kapcsolat formálódott. Az önvédelem és a közigazgatás mellett a jogszolgáltatáson belül is jelentkezett az egymásrautaltság. Már a legkorábbi jegyzőkönyvek is utalnak a jogi együttműködésükre. Mivel a hódoltság első szakaszából is több adat maradt ránk e kapcsolatokról, kétségtelen, hogy nem a hosszú háború után jött létre ez a gyakorlat. A hódoltság második szakaszában viszont már egészen magas szintű és többoldalú együttműködésükről vannak írott emlékeink, melyek azt jelzik, hogy együttműködésük újabb és újabb eredményekhez vezetett.

1629-ben egy régóta feszültséget okozó sérelmet sikerült közös ajándékokkal, közös kérelmezéssel valamelyest tisztázni: a paráznság megítélése, büntetése terén jelentkezett anomália felszámolására nyújtott be kérelmet a három város. Közös fellépésük hatására IV. Murad szultán megiltotta, hogy a vajda és a *zabti* a korábban kialakult szokással ellentétben mindkét felet megbírságozza. Kötelezte őket arra, hogy ilyen esetekben továbbra is csak a nőt büntethessék meg, „a pap ellenben haszontalan vallásos szertartásuk szerint a férfit ítélje el”.

A budai *szandzsák* vezetői is rendre együtt értesítették őket kötelezettségeikről. 1636-ban is Mahmúd pesti *kádi* a szokásoknak megfelelően bemutatkozó levelet küldött Cegléd, Kecskemét és Kőrös polgárainak. Bejelentette, hogy ő már működik, és társa is hamarosan megérkezik állomáshelyükre. Szénát, árpát, sajtot és vaját kért ajándékba. Cserébe szolgálatait ajánlotta, és külön csábításként kiemelte: „és az mely ember megholt is nálatok, azok felől minden jót végeznek veletek, nem olyan embör vagyok, jámborok, mint az előbbeni kádia”.¹⁵

Tekintettel arra, hogy a jogi viták során a magisztrátus valamely tagja ismételten szembekerülhetett valamelyik helyi lakossal, a tárgyilagosság érdekében csak kívülálló felek ítélezhetek. Ilyen esetekben egy sajátos és racionálisan formált testület, a „három város” bírósága elé kerültek az ügyek. Különlegesnek tűnő jellege miatt, már a 20. század harmincas éveiben készült e témakörből egy nagyon figyelemreméltó elemzés.¹⁶ Tekintettel arra, hogy időközben jelentős számú forrásközlés, illetve köz- és helytörténeti feldolgozás jelent meg, érthető, hogy több ponton indokolt ennek a kiigazítása és kiegészítése, és ezek birtokában újabb megállapítások megfogalmazása.

Más települések bíráinak bevonására a legelső írott emlékünknél 1594-ből való. 1598-ban pedig, tehát még mindig a hódoltság első szakaszában, „Midón Boros Tamáson az adóztatást megítéltük, a Kőrösi bírák közül 3, Pántos Balázs, Könczöl Ferenc, Papp Péter vannak a Törvényben a Kecskeméti bírák mellett”.¹⁷

A későbbi évtizedekből, a hódoltság második szakaszából már lényegesen több írott emlék maradt ránk, amikor szükségessé vált, hogy a szomszédos városokból hívott – ezért *convocatus* – bíróság döntsön. „Lett ez mi törvénytételünk három városul: Kecskeméti tanács uraink [...], Ceglédről voltanak [...] kőrösi főbíró és az egész esküdt polgártársaim.” Tehát a békésebb években a meghívó vá-

rosnak az egész tanácsa részt vett az ítélezésben, a jegyzőkönyvet pedig a helyi nótárius vezette. A meghívott városok általában két-két esküdtet, tanácstagot küldtek. Megbízatusuk – Schwáb Mária szerint – csak egy-egy ügy eldöntésére szólt. Tehát szerinte a három város törvénytételük mindig csak egy meghatározott esetet vizsgált, több ügyben nem járhatott el. Szinte kivétel nélkül csak súlyos bűnesetekben, vagy nagyobb polgári perekben ítéleztek.¹⁸

A Nagykőrösön fennmaradt néhány eset alapján azonban a fenti megállapítást módosítani kell. 1639. január 17-én a „három város [...] törvénytételében” valóban Kecskemétről és Ceglédről két-két személy és Oláh Mihály főbíró elnökletével az egész körösi tanács – 13 fő – részt vállalt. Ezúttal azonban nem egy, hanem két fontos ügyet tárgyalt ez a bíróság. Mivel kevés hasonló esetről maradt részletes feljegyzés, csak ennek alapján fogalmazhatjuk meg, hogy kétségtelenül volt rá eset, amikor két, vagy több ügyben is dönthetett ez a testület.

Erre az esetre nemcsak e kisebb kiigazítás végett kell kitérnünk, hanem sokkal inkább az első eljárás módja és a két ítélet, a két büntetés jellege miatt. A közel húsz főből álló bírói testület előbb Csapó Lőrinc körösi tanácsnok felett ítélezett. A köztiszteletben álló testület tagja korábban „a város pincéjében mulatván [...] vitába keveredett egy legénnyel”. Mivel sértve érezte magát „ide az városházához jöven, arra kért bennünket, hogy az legényt megfogjuk”. Azonban a bíró parancsát teljesítő tizedeseknek ez nem sikerült. A főbíró előterjesztése szerint Csapó Lőrinc tanácsnok ennek hatására ismét „ide a városházára jöven, rútul szitkozódott [...] mind magamat, bírótársaimat, tizedeseimet” megsértette. A három város bíróságának a döntése: mivel pedig „ő is azon hit [eskü] alatt lévén s tanácsbeli társa lévén az esküdt polgári társaságban, ez az büntetése; hogy az tanács közül [az] ideig kiszámláltasék, valameddig Istenét meg nem engeszteli s az ekklézsiát [...]. Azért ekklézsiát kövessen [...]” Tekintettel arra, hogy a teljes helyi magisztrátus közreműködött, a testületen belül a helybeliek többségbe kerültek. Így érthetően a helyi szokások olykor érvényesültek.

Nem kevésbé érdekes a testület elé került másik ügy és a vele kapcsolatos ítélet. Ezt Fejér Pál körösi lakos feleségével szemben hozták. A város székírája több alkalommal hitelben adott húst az asszonynak, aki tartozását nem egyenlítette ki, sőt „rút gyalázatos szókat” mondott a székíróknak. Az ügyet „három városbeli tanácsuraink jó lelkiismerettel megvizsgálván” hozták meg döntésüket: az asszony „az fekete székbeli az ekklézsiát megkövesse és a városból kiveretessék”.¹⁹

Bár Cegléden – az iratok végzetes pusztulása miatt – nem maradt írásos emléke annak, hogy a három város bírósága ott ítélezett volna, a másik két város jogszolgáltatásában történő gyakori részvételük miatt aligha kétséges, hogy erre ott is ismételten sor került. A jelentős számú kecskeméti adat azt jelzi, hogy a bírákat paritásos alapon küldték az egyes városok. E téren közöttük – az eltérő lélekszám és jelentős gazdasági potenciál ellenére – semmiféle megkülönböztetésnek nem leljük nyomát. Az írott feljegyzések pusztulása miatt nem tudhatjuk, hogy a

szomszédos falvak esetében volt-e lehetőség hasonló jogi eljárásra.

A „három város” bírósága fellebbviteli szintet is képezett. Döntéseik ellen fellebbezésnek helye nem volt.

*

Ezzel csaknem párhuzamosan egy másfajta testületet képező ún. „fogott bírák” – ugyancsak korabeli elnevezéssel – a *convocatus arbiterek* is részt vállaltak a három mezővárosban a jogi döntésekben. Ezek tagjait esetenként a „jámbor becsületes törvénytevő szomszédos városi és falusi uraink” közül hívták meg a magisztrátusok. Tehát ennek döntéshozói nem csak a három város esküdtjei, tanácstagjai közül kerültek ki. Elnöke is mindig az érintett város főbírója volt, és ugyancsak részt vett benne a tanács is. Nem ritkán vásárok alkalmával kerítettek sort arra, hogy a megoldatlan ügyek végére pontot tegyenek. Az *arbiter* bírák ítélőszéke, a „Böcsülletes fogott törvény” a fontosabb polgári és súlyosabb bűnügyekben egyaránt ítélkezett. Ez a testület egy-egy alkalommal kétségtelenül több ügyben is jogosult volt döntést hozni. Tevékenységük több évtizeden át megkerülhetlenné vált a jogszolgáltatásban. Mivel a 18. század elején a jogszolgáltatás már az ország egész területén zavartalanul működött, ekkor ez az intézmény is megszűnt.

Nemcsak a városi tanács működésével, hanem az *arbiter* bírák, avagy a fogott bírák működésével kapcsolatosan is célszerű néhány fontos adatot felidézni, mivel ezekkel kapcsolatban is indokolt a korábbi kutatók állításainak pontosítása. Most is előbb e témakör feltárójának, Schwáb Máriának az egyik megállapítását célszerű idézni:

„Míg a főbíró és a városi tanács törvényzéke már régi, százados fejlődése során kialakult bíróság volt, s most a török hódoltság első idejének kb. 50 éves megszakítása után csupán újra folytatta működését, ha a változott viszonyok következtében némileg átalakulva is, addig a fogott bíróság teljesen ennek a kornak köszönhetette keletkezését.”²⁰

E testülettel kapcsolatosan újabb fontos megállapítása a következő:

„A fogott bírák törvényzékeinek megalakulása a XVI. század végén történt. 1598-ban említi először a jegyzőkönyv, tehát keletkezése egybeesik a török bíróság megszűnésével, amely 1597-ben, a kádinak Kecskemétről történt visszarendelése folytán következett be [...]. De hogy mennyire közszükségletet pótol, kitűnik abból, hogy később a városi hatóság megerősödése után sem tűnt el, hanem a vele rokon három város törvényzékeivel együtt tovább fejlődött és a XVII. század közepén már úgy polgári törvénykezés, mint a bünyenyítő eljárás majdnem korlátlan hatalmában van.”²¹

A ránk maradt kecskeméti források birtokában ezen állításokkal szemben merőben új megállapításokat kell tennünk. Kellő határozottsággal kell ismételtlen megfo-

galmaznunk, hogy a mezővárosok közigazgatásán és törvényzékeinek működésén belül nem volt félévszázados pauza! Miként láttuk, a török hódoltság első szakaszában sem szűnt meg Kecskeméten a főbírónak és a tanácsnak a közigazgatással és a jogszolgáltatással kapcsolatos tevékenysége. Ugyanezt mondhatjuk el a másik két mezővárossal kapcsolatosan is. Az viszont kétségtelen, hogy a hódoltság második szakaszából lényegesen több írott emlékünk maradt fenn, így ezek működését bőségesebben lehet dokumentálni, és alaposabban lehet elemezni.

Jól tudjuk, hogy a különböző szintű török bíróság folyamatosan működött. Kecskeméten a *kádi* 1597-ig volt jelen, és ellátta többirányú feladatát. Az kétségtelen, hogy a korábbi évtizedekben is „A rabokat lopásért, orgazdasáért, háztörésért a Pest vármegyei vajda viteti el a Subbasa által”, miként ezt Hornyik János az egykori jegyzőkönyvek alapján megállapította. Halálesetek, gyilkosságok, súlyosabb verekedések során is hasonló módon jártak el. Mivel ezek mindegyike komoly pénzbírságot vont magával, ezért felettük a török hatóság magának tartotta fenn az ítélkezés és főként a bírság összegének meghatározására vonatkozó jogát. Viszont a legrégebbi jegyzőkönyv töredékeiből 1591-től – tehát a hódoltság első szakaszából – maradt ránk bőségesen részletek, amelyek alapján bizonyítható, hogy a főbíró és a helyi tanács *rutinszerűen*, a korábbi hagyományoknak megfelelően hozott statútumokat, és ezek alapján a kisebb ügyekben ítélkezett a közösség, a rendeletek ellen vétők fölött.²² Tehát igazgatási és polgári ügyekben változatlanul egyedül volt illetékes, de nemcsak hasonló ügyeket tárgyalt a helyi tanács, hanem kisebb bűnügyekben is sorra döntést hozott. Ami pedig a legfontosabb: működésük nem szűnt meg, legfeljebb hatáskörük szűkült a középkorhoz képest bizonyos mértékig, mivel a török hivatali rendszer – a muszlim gyakorlatnak megfelelően merőben más formában végezte a jogszolgáltatást – számára a súlyosabb büntetések komoly bevételi forrást jelentettek.

Az alábbi idézetek a rendelkezésünkre álló adatoknak csupán egy töredék részét képezik. 1591-ből származó döntések: „Balogh Ferenchnel walo Toth Andras Maradoth birságon, illyen dologert hogj a Ciaplarral ben Iwokkal meg haborodoth: adot birsagoth fr. 6.”²³

A következő jegyzőkönyvi részletet azért kell teljes egészében idéznünk, mivel alkalmas arra, hogy ennek alapján a Schwáb Mária említett megállapítását módosítsuk, és vele ellentétes megállapítást tegyünk.

„1594. Pünkösöd előth walo második vasárnapon. Az rácznak vallása az mellyet az parton wagdaltak es az megiet le wagtak. Teth illien wallast, hogy keczkemett-ről ky mentek Eysel mynd reszegek voltak de ő nem tudgia hogi ha török wolte rácz wolte az ky őket wagdaltia es megh ölte, de mynd gyalogok voltak de nem tuggia mynnen voltak, de sokan voltak, eők penigh tizenketten voltak.

Ez wallas tetelnek halgatny voltak ferencz szállási wayas Mihály Atel (?) Albert, Ihaz mihaly; Vaczy Nagy tamás, Nagi sebestien, Palkay Baka Mathe Nagi Marton, Zrencs tamas előtt es az kecskemeti biro előtt Toth

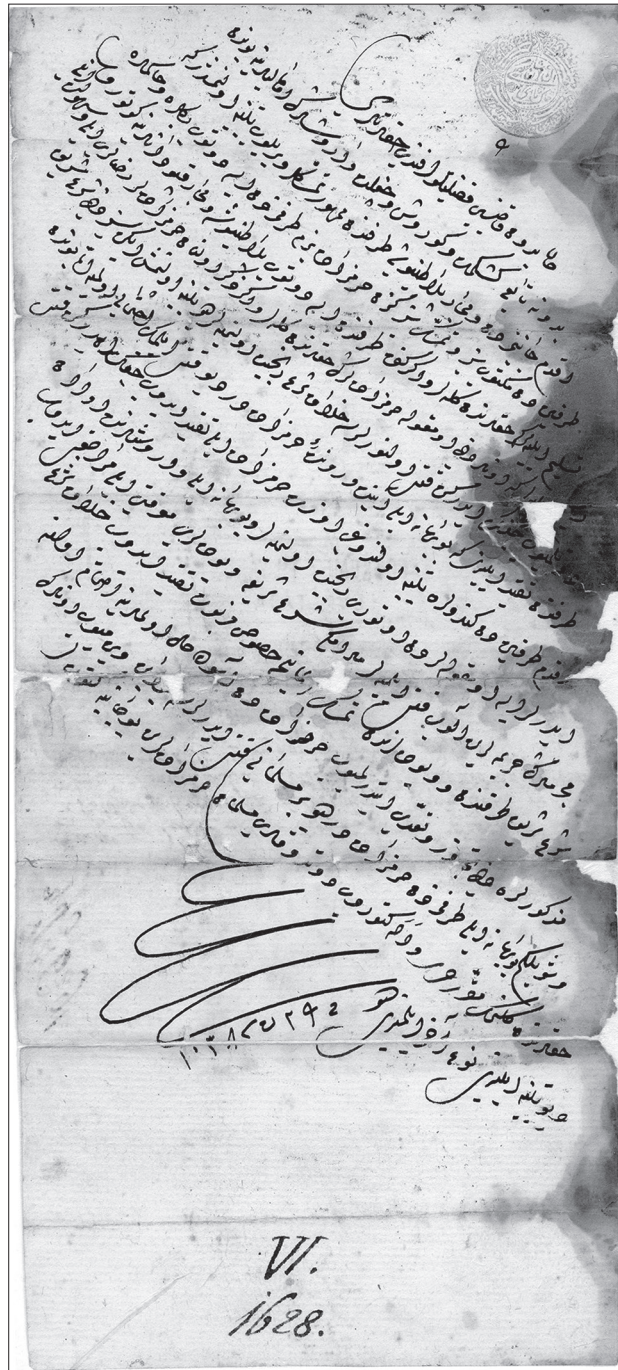
*Mattias előth Zabo balas előth es horvat Agoston előth Isaky markus előth Pap benedek Előth Kis balas es olaz marton előth.*²⁴

A legrégebbi jegyzőkönyvbe az esetek jelentős részében hasonló szintű helyesírással rögzítették az eseményeket.

A feljegyzés egy szabályszerű kihallgatást rögzít a kor szokásos fogalmazásában. Megfigyelhetjük, hogy bár a *kádi* még további három éven át helyben maradt és működött, a tanúk, illetve a sértettek kihallgatását nem ő végezte! Feltétlenül ki kell emelnünk azt is, hogy a kecskeméti főbíró és a tanács tagjai mellett ferencszállási, váci, pákai és izsáki „fogott” személyek – *convocatus arbiterek* – vettek részt. Tehát teljességgel nyilvánvaló, hogy ez az összetétel csaknem pontosan megegyezik sok más 17. század második felében működő fogott bírák testületének összetételével. Ennek alapján viszont megállapíthatjuk, hogy ez az intézmény nem 1598-tól működött jól szervezett módon a városban, hanem már kiforrott formájában a *kádi* ittléte, azaz a hódoltság első szakaszán belül is. Miként látjuk, több település esküdteit, bíráit bevonva látta el a testület feladatát. Nem árt hangsúlyozni, hogy ekkor még az előző évtizedekben kialakult török igazgatási és jogszolgáltatásai lehetőségek, körülmények a hosszú háború miatt nem módosultak, nem változtak, kaotikus közállapotról pedig még semmiképpen sem beszélhetünk. Azt viszont ugyancsak ki kell emelnünk, hogy ezúttal az idézett szövegben csak a kihallgatásról és a ténymegállapításról van szó. Ítélezésről nem történik említés. Ez minden bizonynyal azért történt, mivel tömeges élet elleni cselekményt állapítottak meg, és aligha kétséges, hogy a vétség jellege tetemes bírság kirovását tette lehetővé, ezért vált szükségessé a török hivatalnok későbbi bevonása. Itt sem árt ismételtelen kiemelni, hogy már ebben a szövegzésben is

csaknem pontosan olyan formulákat találunk, mint amelyeket a következő évszázad derekán lejegyzett jegyzőkönyvekben rögzítettek. Tehát ez esetben a formai jegyek alapján is joggal feltételezhetjük, hogy egy már a jegyző által is jól ismert, és már visszatérő gyakorlattal, írott formulával állunk szemben. Tehát távolról sem alaptalan annak feltételezése, hogy ez a jogi intézmény már a hódoltság első szakaszában, vagy talán már korábban is létezett és működött.

Ezt a megállapítást alátámaszthatja két rendkívül fontos epizód. Ugyanis e jogi intézmény létevel kapcsolatosan Pest megye legújabb monográfiájában – a késő középkori településfejlődés ismertetése során – Tringli István e témához két rendkívül fontos adatot szolgáltat. Az első a 15. század közepéről való: „1459-ben fogott bírói ítéletet hoztak a Pilis melletti Hartyánpilis nevű föld vagy bozótos ügyében.” A másik jogi esemény a század végén keletkezett: „1496-ban fogott bírói ítélettel döntöttek az Alagi nemesek között [...] több birtokrész ügyében”.²⁵ Az egymástól térben és időben jelentős távolságban levő eset alapján joggal gondolhatunk arra, hogy nem egy véletlen esettel, nem pontatlan megfogalmazással állunk szemben, hanem egy szélesebb körben működő jogi intézmény létevel. Ha pedig ez így van, akkor ezek alapján joggal állíthatjuk, hogy a *fogott bírák* intézménye nem a hódoltság második szakaszában, nem a *kádi* távozása miatt és nem a hosszú háború során kialakult közbiztonság hiánya, majd a török igazgatás és jogszolgáltatás visszahúzódása során jött létre, hanem a magyar jogszolgáltatásban már a középkorban – és távolról sem csak a három város környékén – működő intézmény volt. Ha majd néhány újabb adat tovább erősíti ezt a megállapítást, ez azt is jelenti, hogy egy újjal nő azon intézmények száma, amelyek Magyarországon már a középkortól széles körben működtek, és a hódoltság első szakaszában a

A budai vezérbasa rendelete a kecskeméti kádihoz, amelyben a három város fenytő hatóságát meghatározza²⁶

szolgáltatásban már a középkorban – és távolról sem csak a három város környékén – működő intézmény volt. Ha majd néhány újabb adat tovább erősíti ezt a megállapítást, ez azt is jelenti, hogy egy újjal nő azon intézmények száma, amelyek Magyarországon már a középkortól széles körben működtek, és a hódoltság első szakaszában a

török hatalom berendezkedése során sem szüntek meg, és a maguk módján hozzájárultak a magyar jogszolgáltatás, a magyar igazgatási rendszer folyamatosságának megtartásához. Ezek alapján joggal feltételezhetjük azt is, hogy több hódoltság alatti intézmény elődje már a középkorban működött, amelyekről viszont az írásbeliség hiánya, illetve az írott emlékek pusztulása miatt nem áll rendelkezésünkre bizonyíték.

A fogott bírák intézményének jobb megismerése és a három városban betöltött szerepének jobb megértése érdekében célszerű működésének néhány sajátosságát részletesebben feltárni és leírni. Ehhez a Kecskeméten fennmaradt forrásanyag megbízható alapot nyújt. Az intézmény 1656 és 1665 közötti tíz esztendőben végzett tevékenységének áttekintése révén néhány fontos sajátosságát ismerhetjük meg. A feljegyzéseket a múlt század elején másolták ki az egykori jegyzőkönyvekből. Tehát nem a teljes anyag, hanem csak a kimásoló számára leginkább érdekesnek tűnő esetek állnak ma rendelkezésünkre. Az egykori jegyzőkönyvek minden bizonnyal ennek többszörösét rögzítették. Számuk, mennyiségük alapján azonban így is alkalmasak alaposabb elemzésre.²⁷

A kimásoló a testület tízévi munkája során hozott 27 ítélezését mentette meg számunkra. Az egyes évekből erősen eltérő jegyzőkönyvi anyag áll össze. Ez is azt valószínűsíti, hogy csak a legérdekesebb, legjelentősebb esetek kimásolására vállalkozott. Négy évből csak egy-egy, egy-egy évből két, illetve három, két újabb évből négy és ugyancsak két évből öt ülés fontosabb adatait ismerjük. Tehát – a rendelkezésünkre álló, erősen valószínű, hogy távolról sem teljes írott emlékek alapján – úgy tűnik, hogy az évenkénti összefüggések száma jelentősen eltérő lehetett, és minden bizonnyal a felmerült ügyek arányában került sor a tárgyalásokra. Az egyes üléseken hozott döntések száma is erősen változó volt: 12 esetben csak egy-egy téma, hat esetben két ügy, két esetben három ügy, öt esetben négy és két esetben öt ügy került a testület elé. Elképzelhető, hogy – miként Schwáb Mária feltételezi – korábban valóban a vásárokhöz kötődött munkájuk, de ebben az évtizedben ez már távolról sem volt jellemző. Kecskeméten ugyanis évszázadok óta évenként csak három vásárt tartottak, de e tíz év alatt február kivételével minden hónapra esett fogott bírák összefüggése. A 27 esetből pedig valójában csak kettő egyezett (egyik a Lőrinc, másik a Katalin napi) vásár hetével.

Célszerű azt is áttekinteni, mely településekről hívtak „fogtak” bírákat, illetve a tíz év alatt hány személy kapcsolódott be az intézmény munkájába. Ceglédre 20 alkalommal 21 személy, esküdt vagy bíró, Kőrösről 20:20, Szentkirályról 18:13, Szentlőrincről 15:5, Rimaszombatól 4:13, Kunszentmiklósról 3:3, Szegedről 3:3, Gyöngyösről 2:4, Halasról 2:3, Szabadszállásról 2:2, Fülekről 1:2, Tolnárról 1:2, Ráckevéről pedig egy alkalommal egy személy vett részt. Tehát csak ebben az évtizedben a helyi bírónak és a tanácsnoknak kívül 92 jogban járatos személy működött közre.

Ennek az egyszerű felsorolásnak a beiktatása azért vált indokolttá, mivel ez is néhány fontos következtetés levonását teszi lehetővé. Az első szembetűnő tény kétségtel-

lenül az, hogy a fogott bírák intézménye valóban mutat néhány rokon vonást a három város bíróságával. Úgy tűnik, hogy a három város egyfajta paritásos arányt tartott itt is szem előtt. Jól látható, hogy Cegléd és Kőrös vett részt Kecskeméten legtöbb alkalommal a testület munkájában és az ítéletek meghozatalában. A lélekszámban jóval kisebb Cegléd tehát ebben a bírói testületben is lépést tartott Kőrössel. Viszont voltak számottevő eltérő vonások is. Az egyes településekről például nem olyan kötött formában hívtak „fogtak” bírákat, mint a három város bírósága esetében. Az is legalább ennyire feltűnő, hogy nem csak mezővárosok esküdtjei kerültek be a testületekbe. A szomszédos két falu, Szentkirály és Szentlőrinc ugyancsak jelentős szerepet kapott. Továbbá figyelemre méltó, hogy újabb kilenc, többségükben viszonylag távoli település jogban biztosan járatos esküdtjét, tanácsnokát hívták meg döntéshozatalra. Azt is megállapíthatjuk, hogy a „fogott” személyek aránytalanul nagy része csak egy-egy alkalommal működött közre. Kőrösről és Cegléden viszont volt több olyan gazda, választott tisztségviselő, aki öt-hat meghívást is kapott. Ugyanezt mondhatjuk el Szentkirály és Szentlőrinc esetében is. Sőt az utóbbi faluból Szekeres János munkájára hat évben tíz alkalommal tartottak igényt.

E tények alapján még egy fontos megállapítást tehetünk. A felsorolt esetek azt jelzik, hogy egyrészt nemcsak a három mezőváros fogott össze közös gondjaik megoldása érdekében, hanem a hódoltsági mezővárosok, falvak folyamatosan készséget mutattak arra, hogy e téren egymást kisegítsék. Tehát – további adatok feltárásiig is feltételezhetjük –, hogy ez a jogi intézmény országosan elterjedt lehetett. Másrészt az is nyilvánvalóvá válik, hogy szinte minden településen akadt négy-öt olyan gazda, parasztember vagy céhmester, aki nemcsak komoly jártasságot szerzett, hanem más településeken is kellő tekintélyre tett szert jogi ismeretei és a jogszolgáltatásban végzett munkája során.

Az igazán feltűnő azonban a két szomszédos falu igen jelentős mérvű bekapcsolódása. Ez nemcsak azt jelzi, hogy a környező falvak e téren is szoros kapcsolatokat tartottak fenn Kecskeméttel, hanem azt is, hogy a jelentős számú tekintélyes gazdájuk megismerhette a jóval nagyobb település összetettebb igazgatási és jogszolgáltatási gyakorlatát. És mivel ez az intézmény, ez az együttműködési forma sok évtizeden át, sőt minden bizonnyal több évszázadon át fennállt, magyarázatul szolgálhat arra, miként terjedhetett el az igazgatáson és a bíraskodáson belül országosan viszonylag egységes eljárás.

Végezetül még egy fontos jelenségre célszerű felhívni a figyelmet. A jogszolgáltatás terén is érdemi eltérések észlelhetők a szomszédos városok gyakorlatában. Becsületsértést érhetően többször követtek el Kecskeméten is. Ezek közül több esetben jogorvoslathoz folyamodtak. Egyik ilyen becsületsértési ügy 1656. augusztus 25-én került a kecskeméti „egész Tanács”, valamint a szabadszállási, a rimaszombati és a kunszentmiklósi „fogott esküdt személyek” elé.

„Történt, hogy Hagymási Lukács hóhérnak mondotta Vigh Mátyást”, mert az egy baleset során veje halálát okozta. Ez az eset csak alig több mint másfél évtizeddel

később történt, mint a korábban idézet körösi. Az ítélet azonban Kecskeméten semmiféle egyházi szankcionálást nem tartalmazott. A vétkes köteles volt (a sértettet) „ökegyelmét tizedmagával házánál megkövetni, és ha nem *supersedat*, *toties quoties diffamaverit, cum poenam a civitate impositam luan*”. Hogy az egyházi jellegű büntetést polgári és bűnügyekben teljesen mellőzték Kecskeméten, célszerű egy további esettel is érzékeltetni, melyre néhány évvel később, 1659. április 28-án került sor. Az történt, hogy Szabó János a „főbíró urunkat megmocskolta”, ugyanis „Csebe Pál főbíróat törökösnek mondotta”.

IVÁNYOSI-SZABÓ, TIBOR

Organe der Rechtspflege in den Marktflecken der türkischen Herrschaft (Zusammenfassung)

Von 1541 ist die Einheit der ungarischen Rechtspflege ver- geht. Obwohl die türkische Herrschaft hat seine Ortsorganisa- tion schnell ausgebaut, zwar die ungarische Verwaltung hat weitergelebt. Zwischen Donau und Theiss haben in der

Ezért a „fogott törvényben [...] azt találtuk, hogy Szabó János megkövesse Csebe Pál urunkat; ha ennek utánna ezen szókat mondand csak gyermek előtt is, *toties quoties semper solvere tentatur judici f. 24*”.²⁸ Egyházi szankció tehát ez esetben sem került szóba.

Ha e két szomszédos mezővárosban ilyen számottevő eltérés lehetett még a 17. század dereka táján is, valószí- nűleg a hódoltságban a jogszolgáltatás területén több fi- gyelemre méltó különbség alakulhatott ki, melyek össze- gyűjtése révén még színesebb kép bontható ki a hódoltság alatti jogszolgáltatásunkról.

Rechtspflege drei Körperschaften fungiert. Außer Ortsräten der Marktflecken sind die Arbeiten des Gerichts sogenannt drei Städten (Cegléd, Körös und Kecskemét), und „convocatus arbiter Gerichts” sehr wichtig geworden.

Jegyzetek

- ¹ SZAKÁLY Ferenc: Török megszállás alatt (1543–1686). Gazdaság és társadalom. In KRISTÓ Gyula (szerk.) *Szeged története I.* Szeged, 1983. Somogyi-Könyvtár, 719. p. A többi hódoltság alatti város magisztrátusáról még ennyit sem tudunk. Nagykőrös magisztrátu- sáról MAJLÁT Jolán monográfiája (*Egy alföldi civisváros kialakulá- sa. Nagykőrös gazdasága és társadalmi története a XVIII. század elejéig.* Budapest, 1943. Sylvester Rt.) nyújt megbízható tájékoz- tatást. Kecskemétről IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: A mezővárosi autonó- mia formálódása Kecskeméten a XVI–XVII. században [In BÁRTH János (szerk.): *Cumania 25.*, Kecskemét, 2010. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, 5–140. p.] ad sokoldalú tájékoztatást. A Kecskemétre utaló külön nem jelzett adatok ebből a feldolgozásból valók. Érdekes még megemlíteni, hogy Kecskemét kora újkori történelmi forrásaiból eddig – Hornyik János kötetein túlmenően – öt kötet jelent meg a közelmúltban.
- ² KRISTÓ (szerk.) 1983. 719. p.
- ³ HEGYI Klára: Az oszmán hatalom berendezkedése és működése. In ZSOLDOS Attila (szerk.): *Pest Megye Monográfiája. I/2. A honfoglalástól 1686-ig.* Budapest, 2001. Pest Megye Monográfia Közalapít- vány, 255–328. p.; VASS Előd: Cegléd az Árpádkorban. In IKVAI Nán- dor (szerk.): *Cegléd története. Studia Comitatus 11.* Szentendre, 1982. Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, 95–96. p.
- ⁴ A kecskeméti Katona József Múzeum 2015 augusztusában *A beszél- lő köntös nyomában – A török kor emlékei Kecskeméten és a Duna– Tisza közén* címmel nyitott időszaki kiállítást. HRECSKA Renáta: Kecskemét török kori virágzása. *Magyar Hírlap*, 2015. augusztus 21. www.magyarhirnap.hu/kultura/Kecskemet_torok_kori_viragza- sa. (A szerk.)
- ⁵ SCHWÁB Mária: *Az igazságszolgáltatás fejlődése a török hódoltság idején az alföldi városokban.* Budapest, 1939. Egyetemi Nyomda, 4., 18. p.
- ⁶ Balassa János 1555-ben tett ritka tárgyilagos és pontos megállapítá- sa. SZAKÁLY Ferenc: A hódolt megye története. In ZSOLDOS (szerk.) 2001. 401–404. p.
- ⁷ HORNYIK János: *Kecskemét város története, oklevélgyűjtemény. II. kötet.* Kecskemét, 1861. A szerző kiadása, 225., 271. p.

- ⁸ IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: *A kecskeméti magisztrátus jegyzőkönyveinek töredékei. I. kötet. 1591–1711.* Kecskemét, 1996. Bács-Kiskun Megyei Levéltár, 26–29. p.
- ⁹ MAJLÁT 1943. 134–135. p.
- ¹⁰ IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: *Írott emlékek Kecskemét XVII. századi nyil- vántartásaiból. 1–2. kötet.* Kecskemét, 2008. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 230–231. p.
- ¹¹ HORNYIK 1860. I. kötet, 201–206. p.
- ¹² IVÁNYOSI-SZABÓ 2008. I. kötet, 151. p.
- ¹³ IVÁNYOSI-SZABÓ 1996. 29–34. p.
- ¹⁴ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d1/Magyar_és_Erdélyország_1629-ben_%28Pallas%29.jpg.
- ¹⁵ HORNYIK 1861. II. kötet, 342–348. p. Itt a kádi arra utal, hogy gya- korta a természetes halállal távozókat úgy tekintették, mintha erő- szakos cselekmény áldozatai lettek volna, ezért utánuk vérdíjat haj- tottak be. HEGYI 2001. 328. p.
- ¹⁶ SCHWÁB 1939. 25–26. p. A gyakorlat által kikényszerített eljárási módokat az országgyűlés az 1659:53. tc.-ben szabályozta. Érde- kes módon Cegléd kora újkori történelmének feldolgozója szerint „A ceglédi, illetve a három hász-város közös bíraskodásáról a mai napig nincs egyhangú vélemény.” Éppen ezért a közös bíraskodásról nem mond semmi érdemít. VASS 1982. 108. p. Nem árt megjegyez- ni, hogy az irodalomjegyzékében Schwáb Mária neve, feldolgozása nem található.
- ¹⁷ IVÁNYOSI-SZABÓ 1996. 49. p. Nem árt utalni arra, hogy a hosszú há- ború során Ceglédet teljesen feldúlták, lakosságának nagyobb része Kőrösre menekült. Valószínűleg ezért nem említik külön a harmadik mezőváros nevét.
- ¹⁸ SCHWÁB 1939. 27–28. p. A három város ítélezése a török kiűzése és az országos közigazgatási és bírói gyakorlat visszaállítását után in- dokolatlaná vált. Kőrösön 1699-ben gyűlt össze utóljára. Érdekes módon 1725-ben még egyszer igénybe vették szolgálatát.
- ¹⁹ SZILÁDY Áron – SZILÁGYI Sándor: *Okmánytár a hódoltság történe- téhez Magyarországon. Nagy-Körös, Cegléd, Dömsöd, Szeged, Ha- las levéltáraiból. I. kötet.* Pest, 1863. Eggenberger Ferdinand, 69., 76–78. p.
- ²⁰ SCHWÁB 1939. 26.
- ²¹ Uo. 29–30. p

²² IVÁNYOSI-SZABÓ 1996. 26–54. p.

²³ 1996. Uo. 50–51. p.

²⁴ Ez a feljegyzés nem Hornyik jegyzetei közül való, de erre az eseményre vonatkozó feljegyzés tőle is maradt. Ő forráshelyként az eredeti jegyzőkönyv 32. lapját jelöli meg. „Pünkösöd előtt való második vasárnapra virradó éjjel 12 rázt részegen elindul Kecskemétről, a puszta megtámadtatnak, négy levágatik s azt vallyá: hogy sokan támadták meg őket, mind gyalogok, de nem tudja magyar volt é, török volt é rázt volt é, csak arra emlékszik, hogy sokan voltak.” IVÁNYOSI-SZABÓ 1996. 29., 37. p. Nem árt utalni arra, hogy az idézett szöveg a 19. században kijegyzett rész. Az eredeti nem áll rendelkezésünkre. Nem lehetetlen, hogy a kihallgatást követő sorok elmaradtak.

²⁵ TRINGLI István: Pest megye a késő középkorban. In ZSOLDOS (szerk.) 2001. 107., 110. p.

²⁶ MNL BKML IV. 1525 Kecskeméti vonatkozású oklevelek, oklevél-másolatok gyűjteménye. 6. sz. oklevél. Közli HORNYIK 1861. II. kötet, 66. sz. oklevél.
https://mnl.gov.hu/sites/default/files/bkml/kiallitasok/vk08/vk08_002.jpg.

²⁷ IVÁNYOSI-SZABÓ 1996. 54–110. p.

²⁸ Uo. „[...] ha nem áll el véleményétől, valahányszor rágalmazni fogja, a város által megszabott büntetéssel fog lakolni.” 56. p.; „[...] valahányszor megpróbálja, mindig fizessen a bírónak” 64. p.

A tanulmány¹ elsősorban a terjedelmi kötöttségekre tekintettel, tárgykörét és a feldolgozott, reflektált szakirodalmat tekintve is korlátozott. A vizsgálat tárgya a három, az 1868-as, az 1993-as és a 2011-es nemzetiségi, illetve kisebbségi törvényben a célcsoportok [azaz a nemzeti(ségi) és etnikai csoportok és tagjai] koncepcionalizálása – abban a dimenzióban is vizsgálva, hogy ez mennyiben autonóm – vagy modellkövető. A tanulmány tehát kétszeresen összehasonlító fókuszú: egyfelől a három jogszabályt egymás viszonylatában, másrészt a legkézenfekvőbb külföldi, nemzetközi szabályozási konstrukciók összefüggésében elemzi.

Állításaim a következők: *a)* mindhárom törvény elementáris fontosságú közjogi és politikai szempontból; *b)* mindhárom jogszabály elfogadására élénk szakmai és tudományos vita és jogalkotási előzményeket követően került sor; *c)* mindhárom törvényt rendkívül súlyos konceptuális okokban gyökerező kodifikációs és közpolitikai hiányosság jellemzi; *d)* a második (és az azt lekövető harmadik) törvény autonóm, innovatív megoldásokat alkalmazott; és *e)* az első két, nagy közjogi „rendszer váltás” sodrásában, annak fontos elemeként megalkotott törvény között, az élesen eltérő politikai és társadalmi helyzetből fakadóan nem mutatható ki közvetlen „útfüggést” eredményező hatás vagy összefüggés, a harmadik törvény pedig a második konceptuális változásokkal nem járó kiigazításának tekinthető.

1. Az 1868. évi XLIV. tc. a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában

Előjáróban szükséges rögzíteni, hogy az 1868-as törvény elemzése vállaltan anakronisztikus, annyiban, hogy az olyan fogalmak használata, mint „kisebbségi egyéni vagy kollektív különjogok”, „diszkriminációmentesség”, „megerősítő intézkedések” ebben a korban, ha egyáltalán meg is jelennek, értelemszerűen más jelentenek, mint ma, másfél évszázadnyi nemzetközi és jogtudományi jegecesedést követően. Ami miatt mégis e terminusok prizmáján keresztül vizsgálom a jogszabályt, az az, hogy a jogi szabályozás közjogi tartalma már ekkor is releváns volt, és értékelhető

Pap András László

Innováció és modell-másolás: „nemzetiségi” és „kisebbségi jogi” konstrukciók 1868 és 2011 között

e (a későbbi korokban folyamatosan terebélyesedő és tartalmilag letisztuló) fogalmakkal, mert a politikai nemzet és a nemzetiségek viszonyát a gazdag kortárs „közpolitikai” és jogirodalom lényegében ezek mentén tárgyalja. A tanulmány módszertani sajátossága, hogy a jogszabály fogalmi beágyazottságát nem a jogalkotói szándék a parlamenti (és azon kívüli, a jogtörténeti szakirodalomban alaposan vizsgált és részletesen bemutatott)² feltérképezésén, hanem pusztán a normaszöveg elemzésén keresztül tárja fel. Vizsgáljuk hát meg a hazai jogtörténet e vitán felül kiemelten fontos és ekként is tárgyalt dokumentumát!

1. 1. A személyi hatály

A jogszabály személyi hatályát illetően „Magyarország összes honpolgárai”-ról szól, tehát egyértelművé teszi, hogy kizárólag magyar állampolgárokra vonatkozik (és persze ez is mást, komplexebb jogi helyzetet jelent, mint a modern korban). A preambulum alapján az is nyilvánvaló, hogy a címben szereplő „nemzetiségi egyenjogúság” alanyai a nemzetiségi polgárok és nem azok közössége. Így szól ugyanis: „az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja”. A nemzetben belül létező nemzetiségeket eszerint kollektív entitásként a törvény nem ismeri el. A törvény tehát a nemzetiségi személyekről szól, akiknek kvázi egyéni kisebbségi nyelvhasználati jogát biztosítja.